

Justitiedepartementet
Enheten för domstols- och åklagarfrågor

Yttrande över promemorian ”En effektivare tvistemåls-handläggning”, Ju2025/00343

Sammanfattning

Tingsrätten ser mycket positivt på initiativ som syftar till att effektivisera handläggningen av dispositiva tvistemål och instämmer i arbetsgruppens uppfattning att det är angeläget att de dispositiva tvistemålen handläggs mer effektivt.

Tingsrätten är även till övervägande del positiv till de förslag som lämnas i promemorian, men har detaljsynpunkter på vissa av förslagen och avstyrker förslaget att tidsplanen alltid ska upprättas skyndsamt efter att rätten tagit emot svaromålet.

Av förslagen torde framför allt förslaget om mer aktiva domare leda till en mer effektiv handläggning av tvistemålen. En förutsättning för att domarnas aktivitetsnivå i tvistemål ska öka är dock att domarna ges reella möjligheter att lägga mer tid på de dispositiva tvistemålen.

Förslagen avser substansmålen (7.1)

Tingsrätten håller med om att arbetet med att göra handläggningen av de dispositiva tvistemålen mer effektiv bör fokuseras på substansmålen. Sådana mål bör i så stor utsträckning som möjligt knytas till en domare redan när målet kommer in till tingsrätten.

Rättegångsbalken är i stora delar ändamålsenlig (7.2)

Även tingsrätten anser att rättegångsbalken i stora delar är ändamålsenlig. Utbildningsinsatser och bildande av nätverk kan öka kunskapen om regelverket, och kan utgöra ett stöd i handläggningen. Vissa utbildningsinsatser har, till följd av arbetsgruppens arbete, redan ägt rum. På tingsrätten har behovet av ytterligare åtgärder för att effektivisera tvistemålshandläggningen diskuterats vid ett domarinternat och ytterligare stödmaterial för domarna har tagits fram.

Utgångspunkter för en reformerad tvistemålsprocess (7.3)

Tingsrätten instämmer i de utgångspunkter som arbetsgruppen redovisar för en reformerad tvistemålsprocess.

En tidsplan ska upprättas i ett tidigt skede i processen (7.4)

Tingsrätten är tveksam till om det finns skäl att kräva att en tidsplan ska upprättas i fler mål än vad som sker idag. Tingsrätten avstyrker förslaget att det i rättegångsbalken införs ett krav på att tidsplanen alltid ska upprättas skyndsamt efter att rätten tagit emot svaromålet.

Tingsrätten håller med om att tyngdpunkten i processen bör ligga i ett tidigt skede i processen. Tingsrätten anser även att det är viktigt att domarna i ett tidigt skede tar ett aktivt ansvar för att processen drivs framåt, och förutsätter att det är detta som promemorians förslag syftar till att säkerställa. Det finns dock redan idag skarpa regler om att tidsplan ska upprättas i de flesta mål. En tidsplan ska upprättas om det inte är obehövligt. I de mål där sammanträde för muntlig förberedelse hålls, och där målet då inte avgörs genom tredsdom eller till följd av en förlikning, upprättas också i vart fall vid denna tingsrätt så gott som alltid en tidsplan. Tingsrätten har bilden att andra tingsrätter tolkar och tillämpar nuvarande regelverk på motsvarande sätt. Om så är fallet framstår det inte som motiverat att ytterligare skärpa kravet på i vilka mål en tidsplan ska upprättas.

För mycket stora eller komplexa mål kan det ibland finnas skäl att upprätta en tidsplan redan efter att svaromål har inkommit, exempelvis i anslutning till ett planeringssammanträde där ombuden deltar. I vissa fall kan det dock vara omöjligt att upprätta en meningsfull tidsplan i ett så tidigt skede, exempelvis på grund av att det har framställts yrkanden om edition som kan förväntas bli föremål för prövning i hovrätten (jfr sista förslaget i detta yttrande). Dessutom finns det i den stora merparten av målen inte något behov av att upprätta en tidsplan i ett så tidigt skede, utan det är ofta tillräckligt att så sker i samband med sammanträdet för muntlig förberedelse. Ett krav på att tidsplanen alltid ska upprättas skyndsamt efter att rätten tagit emot svaromålet skulle därmed leda till merarbete för domarna, utan motsvarande nytta. För en effektiv handläggning är det viktigare att det finns en faktisk möjlighet att boka ut ett sammanträde för muntlig förberedelse inom rimlig tid. Av nämnda skäl bör det även fortsättningsvis vara upp till den enskilde domaren att, utifrån förutsättningarna i det enskilda målet, avgöra i vilka fall en tidsplan bör upprättas tidigare än vid sammanträdet för muntlig förberedelse.

En ny tredsdomssanktion (7.5)

Tingsrätten tillstyrker förslaget att det införs en ny tredsdomssanktion.

Tingsrätten instämmer i arbetsgruppens bedömning att den föreslagna typen av tredsdomsförelägganden kommer att användas förhållandevis sällan och att relativt få tredsdomar kommer att meddelas till följd av att en part inte har följt ett sådant föreläggande. Inte desto mindre skulle möjligheten att förelägga en part att yttra sig vid äventyr av tredsdom kunna vara ett användbart verktyg i vissa mål där en part obstruerar processen.

Rättegångskostnadssanktioner (7.6)

Såsom anges i promemorian används rättegångskostnadssanktioner relativt sällan. Tingsrätten delar arbetsgruppens bild av att detta främst beror på att det oftast är den tappande parten som obstruerat handläggningen samt att utbildningsinsatser skulle kunna leda till en ökad tillämpning av regelverket.

Enligt tingsrätten kan det dock även finnas skäl att förbättra möjligheterna att använda rättegångskostnadssanktioner mot den vinnande parten. Exempelvis skulle rätten kunna ges möjlighet att frånga huvudregeln att utgången i sak styr fördelningen av rättegångskostnadsansvaret, om särskilda skäl för det föreligger. Vid bedömningen av om särskilda skäl föreligger skulle t.ex. kunna beaktas i vilken utsträckning parterna har bidragit till en effektiv och skyndsam rättegång (jfr § 50 i SCC:s Skiljedomregler) eller om processuella beslut gått den vinnande parten emot (jfr NJA 2016 s. 87).

Sammanställningar (7.7)

Även tingsrätten anser att bestämmelsen om sammanställningar är ändamålsenlig. Rätt använd kan en sammanställning eller processlägesöversikt vara ett viktigt verktyg för att effektivisera tvistemålshandläggningen. Det bör i sammanhanget framhållas att sammanställningen är rättens dokument, dvs. att det är rätten (och inte parterna) som avgör vilken information dokumentet ska innehålla.

Det finns stora fördelar med att en sammanställning eller processlägesöversikt upprättas tidigt i processen och att ett utkast skickas ut till parterna inför sammanträdet för muntlig förberedelse, gärna med frågor till parterna. Tingsrätten anser dock – till skillnad från vad som antyds i promemorian – att det ofta kan vara minst lika tidskrävande att upprätta en kort och koncis sammanställning av god kvalitet som att upprätta en längre sammanställning. Även i detta avseende är det därför viktigt att domarna ges reella möjligheter att lägga mer tid på de dispositiva tvistemålen.

Parter ska ansvara för att åberopade vittnen och partssakkunniga inställer sig (7.8)

Tingsrätten tillstyrker förslaget att parterna som huvudregel ska ansvara för att åberopade förhörspersoner inställer sig. Som framgår av det följande bör dock vissa detaljfrågor övervägas närmare i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Det är relativt ovanligt att tingsrätten behöver ställa in en huvudförhandling i ett dispositivt tvistemål på grund av att en förhörsperson inte är delgiven eller uteblir från förhandlingen. När så är fallet handlar det oftast om förhörspersoner som är lojala med motparten, men ett sådant vittne skulle även enligt förslaget i promemorian normalt kallas av domstolen. Det bör också framhållas att det redan idag, i mål med professionella ombud, ofta förekommer att förhörspersoner kallas via ombuden.

Med det sagt kan förslaget ändå innebära en viss effektivitetsvinst, genom att rättens kansli inte behöver lägga tid på att kalla och delge förhörspersoner. Förslaget skulle även kunna innebära att en huvudförhandling i vissa fall kan genomföras trots ett vittnes utevaro.

En ordning där parterna som huvudregel själva kallar sina förhörspersoner ger dock upphov till vissa frågeställningar som inte närmare berörs i promemorian och som bör övervägas ytterligare.

En sådan fråga är om part bör kalla förhörspersonen i de fall där förhörspersonen ska höras per telefon eller videolänk från utlandet. Beroende på vilket land det handlar om kan den stat där förhörspersonen befinner sig behöva godkänna förhöret, eller t.o.m. medverka till förhöret. Det kan inte uteslutas att förutsättningarna att få ett sådant tillstånd kan påverkas av om det är domstolen eller en part som kallar förhörspersonen. Det finns också en risk att parten saknar kunskap om att tillstånd krävs och därför underlåter att informera tingsrätten om att förhöret är tänkt att ske från annat land. Det gäller särskilt om parten inte företräds av ombud.

En annan fråga är hur rätten rent praktiskt bör agera om det under pågående huvudförhandling, eller i samband med att förhandlingen ska påbörjas, konstateras att ett kallat vittne inte är närvarande. Enligt nuvarande ordning innebär en förhörspersons utevaro som utgångspunkt hinder mot huvudförhandling, oavsett om förhörspersonen har laga förfall för sin utevaro eller inte. Om förslaget genomförs ska dock rätten i en sådan situation bedöma om part gjort sannolikt att förhörspersonen har laga förfall för utevaron. Om förhörspersonen har laga förfall skulle hinder mot huvudförhandling föreligga, men inte annars. En prövning av om en person har laga förfall för sin utevaro låter sig dock sällan göras direkt, utan det kan finnas behov av att bereda parten eller förhörspersonen möjlighet att ge in utredning, ofta ett läkarintyg, till stöd för påståendet. Hur bör rätten i en sådan situation hantera den huvudförhandling som kanske redan pågår eller precis ska påbörjas?

Vidare ska rätten, enligt förslaget, på parts begäran kalla förhörspersonen om det finns särskilda skäl. I författningskommentaren anges att det ligger i sakens natur att parten behöver göra sin begäran i god tid före förhörstillfället. Det indikeras också att rätten vid sin prövning av partens begäran bör beakta om domstolen förväntas ha goda utsikter att få vittnet delgivet och att inställa sig vid förhörstillfället. Det anges dock inte närmare när en begäran senast ska ske eller vad som blir konsekvensen om en begäran görs i ett sent skede, t.ex. kort tid före huvudförhandlingen. Det framgår inte heller om regleringen är tänkt att innebära att partens begäran normalt bör avslås om rätten bedömer att även den skulle ha svårt att få vittnet delgivet och att inställa sig till förhörstillfället. När det gäller den första frågan anser tingsrätten att det bör övervägas att införa ett krav på att en eventuell begäran om rättens bistånd ska framställas senast i samband med att förberedelsen avslutas. Den andra frågan kan behöva analyseras ytterligare.

Enligt förslaget ska ett beslut att avslå en begäran om hjälp att kalla en förhörsperson få överklagas särskilt. Med hänsyn till hovrättens handläggningstider innebär en sådan reglering en risk att en planerad huvudförhandling antingen får ställs in, i avvaktan på hovrättens beslut, eller att målet riskerar att återförvisas om hovrätten gör en annan bedömning i frågan om tingsrätten borde ha kallat förhörspersonen. Enligt tingsrätten framstår det mer ändamålsenligt att kombinera partens rätt att överklaga ett sådant beslut med en skyldighet för parten att först anmäla missnöje och att rätten därefter, med hänsyn till omständigheterna, ska kunna bestämma om beslutet ska få överklagas särskilt eller endast i samband med att dom eller slutligt beslut överklagas (jfr 49 kap. 4 § rättegångsbalken).

Aktivare domare (7.9)

Tingsrätten instämmer i uppfattningen att aktivare domare är nyckeln till att effektivisera handläggningen av de dispositiva tvistemålen. Exempel på detta är att domaren använder riktade förelägganden i stället för generella förelägganden, att domaren upprättar en agenda eller utkast till sammanställning/processlägesöversikt inför sammanträdet för muntlig förberedelse och att domaren snabbt tar ställning i processuella frågor som uppkommer under handläggningen. Det bör återigen understrykas att en förutsättning för en ökad aktivitetsnivå är att domarna ges tillräcklig möjlighet att fokusera på de dispositiva tvistemålen.

Konsekvenser av förslagen (8)

Tingsrätten instämmer i arbetsgruppens bedömning när det gäller konsekvenserna av förslagen.

Ytterligare förslag till åtgärder för att effektivisera tvistemålshandläggningen

Tingsrätten vill i detta sammanhang passa på att lämna några ytterligare förslag till åtgärder som kan effektivisera handläggningen av de dispositiva tvistemålen.

Förberedelsens avslutande

Enligt 42 kap. 15 a § rättegångsbalken får rätten i dispositiva tvistemål meddela parterna att förberedelsen vid en viss tidpunkt ska anses vara avslutad. Efter den tidpunkten får en part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om 1. parten gör sannolikt att han har haft en giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller 2. målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts. Prövningen av dessa frågor kan medföra betydande arbete för tingsrätten.

Det är ovanligt att part anses ha giltig ursäkt för att åberopa nya omständigheter eller ny bevisning efter förberedelsens avslutande. Det är däremot förhållandevis vanligt att nya omständigheter eller ny bevisning tillåts på grund av att det inte bedöms medföra att målets prövning fördröjs i någon väsentlig mån. Detta gäller särskilt om motparten till den part som gjort det sena åberopandet är angelägen om att en planerad huvudförhandling inte ställs in. Om den nya omständigheten eller bevisningen tillåts kan dock det sena åberopandet ofta innebära betydande merarbete för både tingsrätten och motparten, ofta under tidspress.

En förutsättning för ett beslut om förberedelsens avslutande enligt 42 kap. 15 a § är att parterna dessförinnan fått tillräckliga möjligheter att föra fram sin talan. Det vore enligt tingsrätten därför rimligt att ytterligare begränsa möjligheterna för åberopande av nya omständigheter och ny bevisning efter denna tidpunkt. Ett sådant sent åberopande bör enligt tingsrätten förutsätta att en part har giltig ursäkt att inte göra åberopandet tidigare, även om målets prövning inte riskerar att fördröjas om åberopandet tillåts.

Överklagande av beslut om edition

I större dispositiva tvistemål är det vanligt med yrkanden och beslut om edition. Ett beslut om edition får överklagas särskilt (se 49 kap. 5 § första stycket 3 punkten rättegångsbalken; se även 17 kap. 14 § tredje stycket om möjligheten att förordna att ett editionsbeslut får verkställas utan hinder av att det inte äger laga kraft). Om ett editionsbeslut överklagas (vilket är vanligt) innebär detta, med hänsyn till hovrättens handläggningstider, att tingsrättens handläggning fördröjs. Det innebär även att det i praktiken blir omöjligt att upprätta en realistisk tidsplan (jfr ovan).

Enligt tingsrätten bör övervägas om en rätt för part att överklaga ett editionsbeslut särskilt ska kombineras med en skyldighet för part att först anmäla missnöje och att rätten därefter, med hänsyn till omständigheterna, ska kunna bestämma om beslutet ska få överklagas särskilt eller endast i samband med att dom eller slutligt beslut överklagas (jfr 49 kap. 4 § rättegångsbalken).

I handläggningen av detta ärende har deltagit chefsrådmannen Stefan Johansson samt rådmännen Daniel Severinsson och Henrik Fieber

Stefan Johansson

Daniel Severinsson

Henrik Fieber